- Рецензията е публикувана в сп. Македонски преглед,1999, кн. 2, с. 150-154 -

- Марияна Витанова -

Ново издание на "Веда Словена"

- Издателство "Отворено общество", Т. I, 659 с., Т. II, 510 с., С., 1997 -

Повече от 120 г. след първото издание на "Веда Словена" издателство "Отворено общество" публикува отново сборника с народни песни, който продължава да предизвиква спорове сред представителите на културната общественост относно своята автентичност. Цикълът "Веда Словена" включва митически и битови песни, записани през втората половина на XIX в. в западните предели на Родопите (Чепинско, Гоцеделчевско, Девинско и Пещерско) и в областта Мървашко, простираща се между горните течения на реките Струма и Места и достигаща на юг до Валовища и Сяр.

Текстовете са събрани от Иван Гологанов, учител в с. Крушево, Валовищко, по поръчение на босненския фолклорист Ст. Веркович, който е съставител и издател на сборника и чиято народополезна дейност се измерва не само с издирването и публикуването на български народни умотворения, но и със заслугите му за народностното осъзнаване на българското население в областта Македония. Първият том на "Веда Словена" е публикуван през 1874 г. в Белград ("Веда Словена. Български народни песни от предисторично и предхристиянско доба. Книга 1"), а вторият през 1881 г. в Санкт Петербург ("Веда Словенах. Обрядни песни от языческо время. Упазени со устно предание при македонско-родопските българо-помаци. Книга друга").

"Веда Словена" е първата българска книга, която привлича вниманието на европейската научна общност. Още с отпечатването през 1867 г. на песента "Женитбата на Орфей", включена по-късно в книга първа на сборника, се поставя началото на продължилата десетилетия дискусия относно авторството на цикъла. Споровете в много по-малка степен

засягат съдържанието, изразните средства и естетическата стойност на песните. Между защитниците на "Веда Словена" като самобитно народно творение се нареждат имената на френските учени Емил Бюрнуф, Албер Дюмон, Огюст Дозон, словакът д-р Янко Шафарик, полските учени Александър Ходзко и Бронислав Грабовски, чехът Леополд Гайтлер, руските учени Измаил Срезневски, Всеволод Милер и Владимир Качановски, българските обществено-политически дейци и етнографи Стефан Захариев, Стоян Данев, Кузман Шапкарев, Димитър Маринов, Моско Москов, Христо Попконстантинов, Теодосий Гологанов, Христо Захариев и др. Сред отрицателите на цикъла като автентичен фолклор са Луи Леже, Йозеф Иречек, Константин Иречек, Пьотр Лавров, Ватрослав Ягич, Иван Шишманов, Михаил Арнаудов, Антон Попстоилов, Гане Тодоровски и др. Участие в диспута взимат и поетите Петко Славейков, Любен Каравелов, Иван Вазов, Пенчо Славейков. Подчертано активна е ролята на вестниците "Македония" и особено на излизащия в Цариград вестник на Българската екзархия "Новини".

През XX в. диспутът излиза извън строго академичните кръгове и приема широк публичен отзвук. През 80-те години дискусията е подновена на страниците на вестник "АБВ" и в организирания от Института за литература семинар, посветен на темата. Различни гледища по въпроса изразяват Тодор Ризников, Кръстьо Куюмджиев, Невена Стефанова, Илия Конев, Никола Георгиев, Владимир Свинтила, Стефан Елефтеров, Михаил Неделчев, Тадеуш Шимански, Тодор Балкански и др. През 1991 г. се появява монографията на Иван Богданов "Веда Словена и нашето време", която е най-сериозният опит да бъде доказана автентичността на цикъла.

Тъй като "Веда Словена" отдавна е библиографска рядкост, то съвременният читател е по-добре запознат с противоположните гледища, застъпвани от участниците в продължилия повече от век диспут, отколкото със самите песни. Може да се каже дори, че и една значителна част от изразените мнения относно автентичността на цикъла се основават повече на

априорни предположения, отколкото на добро познаване и анализ на текста.

Ето защо трябва да се приветства новото издание на издателство "Отворено общество" със съставител поета Борис Христов. С обединените усилия на фолклористи, диалектолози и литературни историци в двата тома голям формат е представен пълният текст на епоса. Авторите, работили върху настоящото издание или чиито изследвания са включени в сборника, са: том първи - Богдан Богданов, Лучия Антонова, Тинка Костова, Иван Богданов; том втори - Иван Шишманов, Михаил Арнаудов, Татяна Кметова, Цветана Величкова, Милена Беновска, Пламен Бочков; редактор - Татяна Кметова, художник - Яна Левиева.

Като са взели под внимание факта, че архаичният правопис и множеството грешки в оригинала биха затруднили широката читателска аудитория, авторите са решили, че фототипното издание не е най-доброто решение и са предпочели осъвременяването на текста. Принципите за предаване на текста в новото издание на "Веда Словена" са изложени в първия том от Л. Антонова. Стремежът при езиковата редакция е бил да се запази най-голяма близост с оригинала като "направените изменения са главно във връзка с осъвременяването на графичната система - премахване на онези букви и знаци, които не са възприети от нормата на съвременния български книжовен език и поради това имат неясна звукова стойност за съвременния читател". Пунктуацията не е напълно осъвременена, за да не се нарушава автентичният облик на текста.

В първия том на съвременното издание са обединени двете книги на "Веда Словена" от първото ѝ обнародване. Книга първа включва 15 песни (и варианти), посветени на "Преселение народа ут Крайна земе на Дунав", "Сонцева женитба со мома Вълкана", "Женитбата на Талатинска крале со дъщере на Ситска крале", "Женидба на Талатинска крале со керка на Китическа крале", "Бой на Талатине крале со Сура Ламие ут Рична земе", "Рождение Орфеово", "Орфеова женитба со керка на Арапска крале". Книга втора съдържа песни, посветени на Личен ден Коледов ден, Мръсни дене, Личен ден Суров ден, Личен ден

Власин ден, Личен ден Лестувичин ден, Личен ден Първин ден, Личен ден Масин ден, Угавита дене, Личен ден Сирин ден, Личен ден Гергюв ден, Личен ден Витин ден, Личен ден Енюв ден, Личен ден Вишин ден, Личен ден Зарев ден, Личен ден Дравин ден, Изочна дене, Личен ден Гроздин ден, Личен ден Пазир ден, Личен ден Колчув ден, Личен ден Ладов ден и две притурки с песни за различни празници. Песните са придружени с обясненията, направени от Веркович, за случаите при които се изпълняват (напр. с. 228 - "*Един ден пред Коледов ден сякой един ходил ф горала, та зафащал по едно-две пилета лу каквито и да били, и ги отнесел дома си, та ги готвили със кукошки или овни за Баден вечерь; жената на хожета срукувала девет моми, на които давала по една запалена борна, които огань нарицали "Блесав огань" и тие ходили по селото със борната и пеели следующата песен...*"), а също и тълкувания на непознати думи (напр. с. 260 - "***Гривна:*** *значи железна тоега;* ***Хравеци:*** *касмете;* ***Сурна:*** *значи свята;* ***Зминави:*** *които докарват зло на человеците*").

Една от положителните страни на настоящото издание е участието на специалисти-диалектолози, тъй като в дискусиите около "Веда Словена" намесата на езиковедите е по-спорадична (Т. Шимански, Т. Балкански).

Езиковият анализ е направен много внимателно и компетентно от Л. Антонова, която съпоставя диалектните особености на песните на фонетично, морфологично и лексикално равнище с данните от Български диалектен атлас. Т. III. Югозападна България. С., 1975 (авт. колектив) и Български диалектен атлас. Български говори от Егейска Македония. Т. I. Драмско, Сярско, Валовищко и Зиляховско. С., 1972 с автор Й. Иванов. Тя стига до извода, че песните в двете книги на сборника обективно отразяват диалектните явления, характерни за селищата, от които са записани. Противоречията със съвременните сведения за говорите засягат само отделни песни. Диалектните особености, отразени в песните от книга първа, обособяват два основни района на източник: 1) помашките говори от селищата, разположени в Западните Родопи около Долно и

Горно Дряново и Плетена, Гоцеделчевско; 2) мървашките диалекти от селищата в района на Валовищко: Елешница, Ерникьой, Крушево и други недалечни села в Източна Македония в подножието на Шарлия планина. Песните от втора книга се обособяват като трета по-малка група. Те са записани в Пещерско и Девинско (Татарпазарджишко) и в Чепинско - с. Баня.

Л. Антонова е автор и на речника на диалектните думи в първи том, който улеснява читателя при възприемането на песните от цикъла.

Предложените 10 лингвистични карти, изработени прецизно от Т. Костова, разкриват нагледно диалектната картина на района. Те представят визуално териториалното разпределение на основните фонетични и морфологични говорни черти - рефлексите на старобългарските гласни **ъ** (*бъ̀чва, бȍчва, бо̀чва, ба̀чва; какъ̀ф, какȍф, како̀ф, кака̀ф*), **ѫ** (*дъб, д**ô**б, доб, даб*), **ѣ** (*б'ал, бел, б**ê**л; б'а̀ли, бѐли, бȅли*), на членните морфеми (*брегъ̀, брегъ̀т, брегȍ, брегȍт, брего̀, брега̀*), разпространението на тройна показателна местоименна система (*тоя/този, ноя/нози, соя/сози*), глаголните окончания за 1 лице единствено и множествено число (*бера̀, берѐм; во̀дим, во̀диме*) и частиците за образуване на бъдеще време (*ште, шта, ше, ша, шъ, ке, к'у, стъ, съ*). Географската основа на картите е опростена с цел да бъдат откроени само селищата пряко свързани с публикуваните в цикъла "Веда Словена" песни, чиито диалектни особености са предмет на наблюдения и сравнения в езиковедската студия.

В том първи на новото издание на "Веда Словена" е публикувана с незначителни съкращения и студията на литературния историк Ив. Богданов, озаглавена "`Веда Словена´ и нашето време", която предлага изчерпателен поглед върху съдбата на цикъла и неговите събирачи. Ив. Богданов е дълбоко убеден (според собствените му думи), че липсват сериозни основания да се гледа на цикъла като на литературна мистификация и затова си поставя нелеката задача "след като преодолее едностранчивостта и след като усвои ценното от натрупаното досега в тази област, да изработи становище

относно произхода и същността на "`Веда Словена´ като самобитно достояние на българската народна култура". Изследването се основава на три групи източници: архивни, библиографски и фолклорни.

Вторият том съдържа документи и изследвания върху историята на "Веда Словена" . С цел да бъде дадена възможност на читателя по свой път да стигне до решение на спора по така наречения случай "Веда Словена", тук се препечатват с известни съкращения по-пространните работи на български учени, посветени на сборника: *Ив. Шишманов*. "Френската наука и "Веда Словена" с особен оглед към критиката на Луи Леже. Страници из историята на българската етнография" (Из "Сборник в чест и в памет на Луи Леже". С., 1925, с. 33-72) и *М. Арнаудов*. "Въпросът за възникването и достоверността на "Веда Словена" до 1944" (Из "Веркович и `Веда Словена´". Принос към историята на българския фолклор и Българското възраждане в Македония с неизвестни писма, доклади и други документи от 1855 до 1883 г.", С., 1968, с. 7-59 - Сб НУ, кн. LII).

Във втория том на настоящото издание е включена цялата кореспонденция между съставителя Ст. Веркович и събирача Ив. Гологанов и подборно писма на Веркович и Гологанов до Стефан Салгънджиев, Илия Гологанов, Стефан Стамболов, Иван Шишманов, Георги Живков. Археографската обработка е извършена от Т. Кметова и Цв. Величкова. Писмата са част от архивния фонд на Ст. Веркович, съхраняван в Научния архив на БАН.

Допълнението, подготвено от М. Беновска и Пл. Бочков, "Песни, разговори и предания от времето на `Веда Словена´" включва материали, които не са включени в сборника "Веда Словена", но тематично са свързани с него, както и разговорите на Ив. Гологанов с някои от певците. Песните и преданията са посветени на Александър Велики, Орфей, юнак Горче, Ведю Крусна, юдите.

И във втория том е поместен речник на непознатите за съвременния читател диалектни и чужди думи от кореспонденцията и фолклорните материали. Речникът е съставен

от М. Беновска, Цв. Величкова и Т. Кметова. За разлика от речника в първия том думите са придружени с бележка за произхода или принадлежността им към българските диалекти (гр., тур., сръб., диал.). Но тук авторките на речника са проявили известна непоследователност - едни лексеми са маркирани като диалектни, напр. *вреден, вряден*, а в други не, напр. *очували* 'запазили', въпреки че също се употребяват главно в говорите.

Дискусиите, засягащи "Веда Словена" са представени в две части. М. Беновска проследява критично споровете по години - от публикуването на първата песен от бъдещия сборник "Веда Словена" (1867 г.) до 1968 г., когато след отпечатването на студията на М. Арнаудов полемиката временно затихва. Пл. Бочков представя хрониката на подновените в края на 70-те и през 80-те години дискусии и запознава читателя с позициите и аргументите на участниците в тях.

В заключение може да се каже, че представения двутомник не си поставя за задача да разреши окончателно спора около "Веда Словена" - мистификация или мистифицирана. Авторският колектив си дава сметка, че е възможно дори изданието да породи ново припламване на полемиките около цикъла. Запознаването на по-широка аудитория със събраните от Веркович песни вероятно ще доведе до появата и на нови аргументи в подкрепа на тезите "за" или "против" автентичността на "Веда Словена". Целта на изданието е по-скоро да се намери заслуженото място на цикъла в българската културна история. Или по думите на съставителя Б. Христов: "Настоящото издание не претендира за изчерпателност на темата "Веда Словена". То е само опит да бъдат слепени отново стените на един безценен съсъд и потърсено мястото му сред останалите шедьоври на словесната ни култура".

ст.н.с. д-р Марияна Хр. Витанова